

RODBINSKI ODNOSI U DALMATINSKOM DRUŠTVU
XIII. I XIV. STOLJEĆA*Zdenka Janeković-Römer*

U srednjovjekovnim komunalnim društvima rodbinski su odnosi igrali vrlo važnu ulogu. Njihovo se značenje očitivalo ne samo u osobnim odnosima ljudi vezanih krvnim i drugim rodbinskim vezama nego i u širim društvenim odnosima. Doseg te važnosti pokazuje činjenica da su se neki društveni odnosi bar dijelom oblikovali po uzoru na rodbinske odnose. Bratovštine već i samim svojim imenom potvrđuju spomenutu tezu, a nedvojbeno je da se tragovi rodbinske organizacije mogu naći i u samostanima. Veze između pripadnosti određenom rodu i društvenog položaja i ugleda pojedinca i obitelji više su nego očigledne. Rod je osiguravao svojim članovima politički i društveni ugled i igrao važnu ulogu u političkom, religioznom i gospodarskom životu grada. Istraživanje tih veza prilično je zanemareno. To se odnosi i na svjetsku historiografiju koja je interes za povijest obiteljskog života usredotočila prije svega na kućanstvo, ostavljajući postrani širu mrežu odnosa, strategija koristi i pomoći koja je povezivala različite grane jednog roda. Bolje su proučeni odnosi u velikim feudalnim rodovima, pogotovu u njemačkoj historiografiji. Takva su istraživanja vrlo rijetka kada se radi o gradskom plemstvu, osim u talijanskoj historiografiji, zbog političkih posljedica koje je rodovsko povezivanje ondje imalo. U hrvatskoj historiografiji takva su istraživanja na samom početku, kako na razini obitelji tako i na razini roda.¹

Prije nego što prijedem na izlaganje o društvenoj ulozi rodova potrebno je reći nešto o vrstama srodstva i odrediti nazivlje koje se upotrebljavalo u određivanju rodovskih i rodbinskih veza. Autori koji su istraživali ova pitanja razlikuju dva tipa rodbinskih sustava opisujući ih različitim terminima. Najprikladnijom mi se čini ona podjela koja razlikuje tzv. vertikalni i horizontalni tip rodbinskog povezivanja. U prvom sustavu srodstvo se računa po muškoj silaznoj liniji od jednog zajedničkog pretka, a u drugom se polazi od "ja", pa se u literaturi naziva i egocentričnim sustavom. Tim se terminom rod opisuje kao grupa ljudi koja je u nekom odnosu prema pojedincu. Jasno je da ta grupa nije isključivo agnatska, što znači da je čine rođaci i s majčine i s očeve strane. Zbog terminološke jasnoće u svom sam izlaganju upotrebljavala riječ *rod* misleći isključivo na agnatsku, patrilateralnu grupu, povezanu zajed-

¹J. Heers, *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona 1978. G. T a b a c c o, *Il rapporto di parentela come strumento di dominio consortile: alcuni esempi in Piemonte*, u: *Famiglia e parentela nell' Italia medievale*, Bologna 1981, 83. Z. Janeković-Römer, *Pristup problemu roda i obitelji*.

ničkom imovinom, tradicijom i nizom drugih faktora. Horizontalno, dakle bilateralno srodstvo opisivala sam pojmom *rodbina*. Vertikalni rodbinski sustav mogao se, ovisno o društvenim okolnostima, oblikovati kao čvrsta i trajna zajednica, po mnogočemu neovisna o bilo kojem članu. Za horizontalni je sustav karakteristična nestalnost, budući da su veze ovisile o pojedincima i kidale se kada bi postale previše udaljene. Izložene značajke objašnjavaju samo idealne modele koji su se u stvarnosti mogli i preklapati u nekim elementima. Patriciji su favorizirali vertikalni rodbinski sustav, ali to ne znači da nisu njegovali i kognatske veze. Prema nekim statutarnim odredbama može se zaključiti da su matrilateralni rodaci, jednako kao patrilateralni, u osobnim odnosima imali podjednaku važnost. U nižim društvenim slojevima nisu se ni formirali čvrsti i trajni rodovi.²

Statuti dalmatinskih gradova preuzeli su, uz neke izmjene, pravnu podlogu rođovskog sustava iz klasičnog rimskog prava koje je pripadnost rodu priznavalo samo agnatima. Prema tom shvaćanju, rod čine potomci jednog jedinog pretka, po muškoj liniji, koji iz naraštaja u naraštaj prenose ime, patrimonijalnu imovinu i tradiciju. Kognatima su se nazivali krvni rodaci s majčine i s očeve strane. Među kognatima su postojale emocionalne, poslovne i druge veze i solidarnosti, ali te vrste srodstva nisu bile važne za konstituiranje roda. Žene su udajom prestajale biti članovima roda svoga oca i braće i ulazile su u rod svoga muža. Agnatska se veza s očevim rodom gubila, dok je krvna, odnosno kognatska ostajala.

Krvno se srodstvo mjerilo stupnjevima po načelu *tot gradus quot generationes*. Brojio se broj poroda od zajedničkog pretka osoba za koje se računa stupanj srodstva. Prema tom načelu roditelji i djeca bili bi u prvom stupnju srodstva, braća u drugom itd. S tim u vezi postavlja se i pitanje granica srodstva. Većina se historičara slaže da odgovor na to pitanje daju nasljedni redovi. Prema rimskom pravu pripadnost rodu računala se do 10. stupnja srodstva, a u srednjem vijeku srodstvo je ograničeno na 7, a kasnije na 4. stupanj. O tome svjedoči kanonska zabrana ženidbe unutar tih stupnjeva. Dubrovački propisi nisu utvrdili granice srodstva, premda se o tome moralo voditi računa prilikom ženidbe, nasljeđivanja, prodaje nekretnina, izbora magistrata i suđenja. Rodbinska se veza nije morala dokazivati, nego je bilo dovoljno da postoji glas o tome.

U rimskom i u srednjovjekovnom pravu postoji shvaćanje prema kojem je sklapanjem braka ustanovljena rodbinska veza između članova obitelji dvaju supruuga. Takvo se srodstvo naziva *affinitas*. Ono je imalo veliko značenje u osobnim i društvenim odnosima, a predstavljalo je i bračnu zapreku.³

² R. Wheaton, Family and Kinship in Western Europe: The Problem of the Joint Family Household, Journal of Interdisciplinary History V, 4, 1975, 624. G. Duby, Male Moyen Age, Paris, 1988, 130–132. Dubrovački statut, naprimjer, daje jednako pravo kažnjavanja djece majčinih i očevih roditeljima i braći. Statut grada Dubrovnika 1272, Dubrovnik 1990 (u daljem tekstu StD), IV/1.XXIII, 107.

³ E. Besta, La famiglia nella storia del diritto italiano, Padova 1933, 16/18, 22–23. Ch. de la Roncière, La vita privata dei notabili Toscani alle soglie del Rinascimento, u: La vita privata dal feudalesimo al Rinascimento, Roma-Bari 1987, 133. Heers, kao u b. 1, 69–70. D. Stojčević, Rimsko privatno pravo, Beograd 1988, 104–107. B. Eisner – M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948, 139–141. Toma Akvinski, Summa theologica, Opera omnia, Parisii 1895, tom VI, 104–105, 110–119. Corpus iuris canonici, sv. II, Lipsiae 1881, Extra, 4, 14, I, IV, 700–702. V. Čučković, Razvoj dubrovačkog naslednog prava do 1358, DD, 116. Statuta Iadertina, Venetiis 1564. (u daljem tekstu StZ), III/XX, 23.

Djeci rodenoj izvan braka priznavalo se samo prirodno srodstvo, *cognatio naturalis*, a ne i *cognatio civilis*. Krvno srodstvo s osobama rođenim u izvanbračnim vezama nije imalo nikakvih pravnih posljedica, međutim, u stvarnosti su se i takvi odnosi njegovali. Nisu rijetki slučajevi da su se zakoniti rodaci brinuli o nezakonitima i poslovali s njima. U Dubrovniku su bastardne loze pojedinih plemićkih obitelji imale velik društveni ugled.⁴

Govoreći o rodbinskim odnosima nije moguće zaobići pseudorodbinske veze kao što su kumstvo, adopcija, bratimstvo i slično. Usvajanje i bratimljenje najčešće se primjenjivalo prilikom sklapanja ugovora o uzdržavanju. U takvim se slučajevima težilo ustanovljenju fiktivne rodbinske veze da bi se sačuvao srodnički karakter ovih sporazuma. Prema kanonskom pravu *afiliati* su stjecali položaj i prava djeca. Unatoč tome, statutarno je pravo razlikovalo pravne od krvnih rodbinskih veza. Posinjani zetovi i drugi usvojenici nisu imali sasvim jednaka prava nasljeđivanja kao rođena djeca.⁵ Kumstvo je povezivalo pojedince duhovnim srodstvom koje je, u skladu s normama kanonskog prava, imalo jednake društvene implikacije kao i krvna veza. Kumovi su najčešće bili kućni prijatelji obitelji svoga kumčeta, a samo iznimno njegovi krvni rodaci. Ovakve su veze imale posredničku ulogu među društvenim slojevima, jer je bilo moguće uspostaviti ih između pripadnika različitih staleža. U oporukama se, u okviru svote izdvojene *pro anima* često nalaze i mali legati namijenjeni kumovima koji upućuju na to da su se takve veze njegovale tijekom čitavog života.⁶

Za održanje roda najbitnije je bilo sačuvati obiteljske nekretnine, to jest kuće i zemljišni posjed, i ostaviti iza sebe što više muških potomaka. O tome svjedoči oporuka bogatog Mateja Žurgovića (1361 – 1400) koji kaže *Et priego Dio che per la sua misericordia dia al mio herede bona et longa vita, che possa multiplicar in grande generacion*⁷.

Rod je teško definirati kao ekonomsku jedinicu, jer tu nije postojalo zajedništvo dobara nego zajednička politička i gospodarska djelatnost. U historiografiji postoje tvrdnje da se u Dubrovniku u XIV. i XV. stoljeću konstituiralo patricijsko rodovsko vlasništvo. Po mojem se mišljenju ne bi moglo tako daleko ići kada se radi o vlasničkim pravima roda. Vlasništvo i upravljanje imovinom pripadalo je ponajprije

Statut grada Splita 1312. godine, Split 1985. (u daljem tekstu StS), III/CIX, 157. Statut Šibenika, Šibenik 1982. (u daljem tekstu StŠ) III/VI, 95.

⁴I. Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV. veku, SANU, Knj. 340/1, 2, Beograd 1960, 196 – 197. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae (u daljem tekstu CD), VII, 373 – 374.

⁵Toma Akvinski, kao u b. 3, 126 – 128. Corpus iuris canonici, kao u b. 3, Extra, 4, 11. VIII; 4, 12; 4, 13, I, II, 696 – 699. V. Čučković, kao u b. 3, 256 – 263. I s t a, Razvoj ugovora o nasljeđivanju u dubrovačkom pravu XIV veka, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, XIV, 1966, 279 – 287. StD IV/LXX, 157 – 158; VIII/XCIV, 252. N. Vučković, Srednjovjekovni statut Budve, Budva 1970. (u daljem tekstu StBud) CLI/82.

⁶Toma Akvinski, kao u b. 3, 120/125. Corpus iuris canonici, kao u br. 3, Extra, 4, 11. I, II, V, VIII, 693/696. CD III, 308; CD VI, 465; CD VII, 320; CD IX, 171; CD X, 490; CD XVI, 490 – 491. M. Barada, Trogirski spomenici, MSHSM, sv. I, Zagreb 1948, vol. 44; sv. II, Zagreb 1950 – 51, vol. 45 – 46; sv. III, Split 1988. (u daljem tekstu TS I, II, III); TS I, 48 – 49, 210 – 211. A. Mayer, Kotorski spomenici I, Zagreb 1951. (u daljem tekstu KS I), 220 – 221. G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije I, Zagreb 1951. (u daljem tekstu MHR I), 229 – 230; J. Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije II, Zagreb 1984. (u daljem tekstu MHR II), 330 – 331.

obitelji, odnosno kućanstvu, a rod je imao neka prava na nasljeđivanje imovine pojedinih obitelji. Redovi nasljeđivanja određeni gradskim statutima pokazuju da su, ako umrli ne bi imao sinova, imovinu nasljeđivali najbliži rođaci po muškoj liniji, do četvrtog stupnja srodstva. Pritom je okomita silazna linija (sinovi, unuci, prauunci) imala apsolutnu prednost pred pobočnom (braća, polubraća, nećaci). Otac, majka, djed, baka i drugi izravni preci nasljeđivali su u istom redu s braćom i nećacima pokojnika. Stričevi i tetke dolazili su na red tek ako ne bi bilo bližih rođaka po vertikalnoj i pobočnoj liniji. U okviru jednog nasljednog reda muškarci su imali prednost pred ženama. U većini dalmatinskih gradova pritom se poštovalo načelo *paterna paternis, materna maternis*. Rođaci po majčinoj liniji mogli su po stupnju srodstva biti mnogo bliži preminulome, ali time nisu stjecali pravo na njegovu imovinu. Jednako je tako i majčin rod štitio svoja dobra. U tom je smislu zanimljiva odredba splitskog statuta o nasljeđivanju zemljišnog posjeda i drugih nekretnina u gradskom distriktu, u kojoj se izričito kaže da ih vlasnici mogu ostaviti samo svojim muškim nasljednicima. U Dubrovniku je spomenuto načelo vrijedilo samo u slučajevima nasljeđivanja nedoraslih osoba koje nisu imale pravo načiniti oporuku, dok je drugdje ono vrijedilo za odrasle koji su umrli bez oporuke, a nisu imali potomaka. Oporučni materijal pokazuje težnje patricija da sačuvaju patrimonijalna dobra za pripadnike svoga roda. Tipična je u tom smislu oporuka Dubrovčanina Nikole Luke-revića iz 1352. godine. On je obvezao nasljednike da nikada ne prodaju njegove nekretnine "... sed vadant de herede in heredem de nostra progenie".⁷ Iako se na temelju takvih primjera ne bi moglo tvrditi da se načelo *paterna paternis materna maternis* strogo poštovalo, oni svakako očituju brigu pojedinaca za vlastiti rod, odnosno njegovu imovinu. Želeći očuvati nekretnine od ovrhe, dubrovački su se plemići dovinuli prodaji tih dobara svojim sinovima ili rođacima za simbolične svote novca. Prilikom prodaje nekretnina rođaci su imali pravo prvenstva koje su mogli ostvariti u roku od godine dana nakon oglašavanja prodaje. Prema mišljenju većine autora, takve su odredbe donesene da bi se imovina sačuvala u posjedu roda. Neki su statuti spajali pravo prvokupa s načelom *paterna paternis materna maternis*, što nedvosmisleno pokazuje brigu o interesima pojedinih rodova. Česta je pojava da su pojedinci prilikom prodaje nekretnina određivali nižu cijenu rođacima, iako to nije bilo obavezno. Svrha prava prvokupa i prekupa bila je očuvati nekretnine, dakle posredno i jedinstvo roda, međutim u stvarnom životu ono je uzrokovalo svade i sporove oko toga tko ima prvenstvo. Osjećajna povezanost među rođacima često se slamala na pitanjima imovine i vlasništva. Odredbe o nasljeđivanju po kojima kćeri nisu imale pravo na dio imovine svojih roditelja, već samo na miraz, također su imale za cilj očuvanje kontinuiteta nasljeđivanja dobara unutar roda.⁸ U razdoblju učvršćivanja

⁷ StS, Ref. LXXXI, 378-379. I. Mahnken, kao u b. 4, 224. CD XII, 88 - 89; CD IX, 259.

⁸ Pravo prvokupa vidi: D. Roller, Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV stoljeća, Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 5, Zagreb, 1955. 171. I. Strohal, Pravna povijest dalmatinskih gradova, Zagreb 1911, 188. Čučković, kao u b. 3, 33. M. Pucić, Statut oli zakoni od otoka Mljeta, Cvjet narodnoga knjištva, Zagreb 1852, C. 30, 32, 204 - 205. F. Radić, Knjiga o uredbama i običajima skupštine i občine otoka Lastova, MHJSM, VIII, Zagreb, 1901, C. 42, 18 - 19. StS, Nove statutarne odredbe, VI, 309-310, (Statuta noua, 236-237) XIV, 319-320, Ref. CX, 393. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et insulae Lesinae, MHJSM, vol. III, Zagreb 1882/1883, C. 15. Korčulanski statut iz 1214. godine, Zagreb-Korčula 1987. (u daljem tekstu StKor) II/LXXXIII, 56. A.

komunalne organizacije s jedne i plemićkih rodova s druge strane, česta je pojava tzv. *fideicomissum*. Radi se o pravnoj instituciji kojom se neka imovina pretvarala u neotuđivo obiteljsko dobro, a javljala se isključivo u plemićkim rodovima. Na taj su način pojedinci željeli osigurati prenošenje dobara kroz niz naraštaja. Ova je institucija smanjivala promet dobara i lišavala nasljednike prava raspolaganja i dijela gospodarske koristi, ali je ostvarivala važnu društvenu funkciju, učvršćujući ugled, ekonomsku i političku moć nekog roda. Imovinu obvezanu fideikomisom mogao je naslijediti bilo koji pripadnik roda, pod uvjetom da je ispunjavao sve obaveze koje su se najčešće sastojale u brizi za zajedničku crkvu i duše preminulih predaka.⁹

J. Lučić je pokazao kako su rodovi vodili koordiniranu politiku stjecanja, odnosno prodaje zemljišnog posjeda. Zaključio je da su stečevine i gubici pojedinaca imali značenje za čitav rod. Spomenuti običaji i pravne norme upućuju na postojanje svijesti o tome da imovina u krajnjoj konzekvenciji ipak pripada rodu, iako je nosilac prava vlasništva bilo kućanstvo.¹⁰

Zajedništvo i kontinuitet roda očitovali su se također u postojanju rodovskog imena i upotrebi pojmova koji označavaju rodbinsku grupu (vidi tablicu II). Zajedničko je ime prvi i najvažniji element koji upućuje na postojanje takvog oblika povezanosti. Prema tome, u trenutku kada se pojavljuje ustaljeno rodovsko ime, stupanj rodovske organizacije svijesti o pripadnosti rodu već je vrlo visok. Taj se proces može vrlo dobro prikazati na primjeru dubrovačkih patricijskih rodova. Upravo je prezime ono što na prvom mjestu izdvaja plemićke rodove od ostalih grupa stanovništva. Njihova se prezimena pojavljuju već u XIII, ali se ustaljuju tek tijekom XIV. stoljeća. U XIII. stoljeću patricijska su prezimena već postojala, ali je još prevladavala patronimička identifikacija osobe. Rodovsko se prezime često izostavljalo, čak i u XIV. stoljeću. Osobna imena koja se ponavljaju ili variraju u nekoj obitelji, također su bila dio obiteljske i rodovske tradicije. Ime nije služilo samo tome da bi se pojedinac razlikovao od drugih. Ono je također povezovalo osobu s precima i živućim rođacima. Neka su imena u pojedinim rodovima toliko učestala da je katkad

Cvitanić, Prilog proučavanju srednjovjekovnog uređenja Omiša, Fragmenti omiškog statuta, Izdanje HA u Splitu, sv. 7, 1969, C.LVIII, 135; C.LXI, 136, StBud CCXXXIV, 99-100. CD X, 92-93. MHR I, 8, 53, 84, 89; J. Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije III, Zagreb 1988. (u daljem tekstu MHR III) 42, 258-259, 272, 274. J. Gelcich, MSHSM, Monumenta Ragusina, vol. IX, tom I, Zagreb, 1879; tom II, Zagreb 1882; tom III, Zagreb 1895; tom IV, Zagreb 1896. (u daljem tekstu MR I-IV); MR I, 55; MR II, 261. Zanimljivo je da dubrovački statut nije točno odredio pravila bezoporučnog nasljeđivanja, zbog čega je vrlo teško ustanoviti nasljedne redove. A. Cvitanić, Uvod u dubrovačko statutarstvo, kasnije zakonsko pravo, u Statut grada Dubrovnika 1272, Dubrovnik 1990, 31-32. StD, VIII/XXIX, 220; IV/XXVI, 146, XLVII, 151, LXXIX, 160-161. StS, III/XI, 108-111. L. Margetić, Porijeklo načela paternis u srednjovjekovnim sustavima na našoj obali, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 33, 1-2, 1983, 131-140. StZ, III/CXXVII, 64-65, CXXVIII, 65, CXXIX, CXXX, 66. CD XII, 85-90. Dubrovački plemić Sabin Getaldić je u svom testamentu iz 1281. odredio da njegova udovica može ostaviti svojim rođacima samo onoliko koliko je on oporučio svojim. MHR I, 156-157. Slične odredbe vidi: MHR III, 46. CD IX, 259. D. Dinić-Knežević, Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku, SANU, Posebna izdanja, knj. 469, Odeljenja istorijskih nauka, knj. 2, Beograd 1974, 41-42.

⁹ Heers, kao u b. 1, 75-76. M. Belomo, Famiglia I, Diritto intermedio, u: Enciclopedia del diritto, XVI, Milano 1967, 749. J. Lučić, Vlastela kao zemljovlasnici u okolici Dubrovnika. Istorijski glasnik 1, 1966, 83. Čučković, kao u b. 3, 200 - 205. CD XII, 88.

¹⁰ Lučić, kao u b. 9, 71 - 83.

nemoguće utvrditi o kojoj osobi dokumenti govore. Zanimljivo je da osobna imena koja su se učestalo nadijevala nisu potjecala samo s očeve nego i s majčine strane. U nekim su se obiteljima naraštajima provlačila ne samo muška nego i ženska imena.¹¹ Veliki dio prezimena dubrovačkih patricijskih rodova zapravo potječe od osobnih imena njihovih rodonačelnika iz XII. i XIII. stoljeća. Kasnije se događalo da bi neke grane obitelji toliko ojačale da bi se mogle odvojiti od matičnog roda i ponijeti novo prezime prema imenu onoga koji im je to omogućio. Prezimena novih rodova mogla su postati i od nadimaka. To je ipak bio izuzetak, jer su nadimci većinom označavali samo ogranak roda. Neki se rodovi spominju pod nekoliko imena, pa je zbog toga teško odrediti sve članove, pogotovo za razdoblje prije XIV. stoljeća.¹²

Osim imena o rodovskom zajedništvu svjedoče i grbovi, crkve i grobovi koji su se nasljeđivali iz generacije u generaciju i predstavljali važne simbole jedinstva i moći roda, za sadašnjost i budućnost. Briga za neku crkvu ili samostan snažila je ne samo zajedničko pamćenje nego i stvarnu koheziju roda. Uspomena na mrtve jedna je od najjačih emocija u obitelji. U svim oporukama ostavlja se novac za čitanje misa i molitvi za spas duše pokojnih rodaka. Brojni dalmatinski plemići ostavljali su crkvama i samostanima neke prihode "in aeternum", računajući na solidarnost descendata. Imenovati su za izvršitelje svoje sinove, nećake ili druge rodake, a nakon njih tu su dužnost imali preuzeti najstariji muški nasljednici. Takve su se odredbe uglavnom izvršavale, iako su katkad predstavljale veliko financijsko opterećenje za obitelj. Rodaci su često zajednički izvršavali te obaveze i to je bila zadnja veza među njima, ako su inače bili razdvojeni. Plaćali su mise i molitve i za one pretke koje nisu nikada poznavali. U tom se smislu može govoriti o rodu kao o duhovnoj zajednici.¹³

Obiteljske svečanosti, genealogije, i obiteljske kronike također svjedoče o zajedničkom pamćenju i tradiciji. Želeći osnažiti zajedništvo i pridati veće značenje svome rodu, mnogi su plemići izmišljali legende o svom porijeklu. Dubrovačka obitelj Krušić smatrala je da potječe iz Rima, odakle je njihov preteča došao s kraljem Radoslavom Belom. Gradići su pak izvodili svoje porijeklo od bosanskih plemića Berislavića.¹⁴

¹¹ F. Kent, *Households and Lineage in Renaissance Florence*, Princeton University Press 1977, 252 – 254. K. F. Werner, *Liens de parenté et noms de personne*, u: *Famille et parenté dans l'occident médiéval*, Rome 1977, 13 – 34. Heers, kao u b. 1, 67 – 68, 119. Čitavu jednu granu roda Žurgovića nazivali su suvremenici Tamarićima, po njihovoj baki, odnosno prabaki Tamari rodenoj Gundulić. Mnoge su djevojčice iz te obitelji nosile ime Tamara. Mahnken, kao u b. 4, 9 – 13, 188 – 191, 278, 318, 371, 380, 417, 429, 456.

¹² Zanimljiv je slučaj obitelji Binčulić koja se pojavila kao ogranak obitelji Budačić sredinom XIII. stoljeća, pod rodonačelnikom Binčolom Bodatie (spominje se od 1226. do 1232). Kroz nekoliko sljedećih naraštaja ovaj se rod potpuno osamostalio, no ipak je još dugo živjela svijest o zajedničkom porijeklu s rodom Budačić. To potvrđuje činjenica da se tijekom čitavog XIV. stoljeća u Malo vijeće birao ili jedan Budačić ili jedan Binčulić. Mahnken, kao u b. 4, 131, 14 – 15, 145, 201 – 202, 227, 261, 286, 287, 293, 303, 354, 362, 438.

¹³ Kent, kao u b. 11, 227 – 234, 295. Heers, kao u b. 1, 121 – 126, 166 – 178, 276 – 278. Čučković, kao u b. 3, 137. D. Farlati, *Illyricum sacrum*, tomus VI, Venetiis 1800, 93 – 95, 119 – 121. Dubrovački plemići Gundulići čuvali su od početka XIII. stoljeća svoju nasljednu crkvu i samostan Sv. Jakova u Višnjici. Mahnken, kao u b. 4, 261. CD IX, 24 – 26.

¹⁴ Ch. de la Roncière, kao u b. 3, 194, 211. Kent, kao u b. 11, 99 – 112, 296. Mahnken, kao u b. 4, 180, 277. *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, MSISM, vol. 14, Zagreb, 1883, 27.

Društveno značenje rodu davali su zajednički ciljevi, ponajprije politički. Političko je djelovanje svakog pojedinca bilo određeno prije svega rodovskim vezama. U toj su sferi bliski paternalni rodaci mislili i djelovali kao jedan. Dalmatinski gradski statuti listom su propisivali da članom Velikog vijeća može postati samo muški zakoniti potomak plemićkog roda, po muškoj silaznoj liniji, i to ako su mu i otac i djed bili članovi istog vijeća. Plemićki su rodovi, posredstvom komunalnih upravnih tijela, ostvarivali isključivu vlast u gradovima. Mladići su stjecali političke poglede već u krugu obitelji i otpočinjali svoje djelovanje s istih pozicija na kojima su stajali i njihovi očevi. Vrlo su rijetki slučajevi u kojima su se sinovi protivili političkim pogledima svojih očeva i čitavog roda, a kada bi se to dogodilo, dovodilo bi do velikih razdora i skandala i naišlo na opću osudu. U političkom smislu jedinicu je činio rod, a ne obitelj. Prema odredbama statuta, za suca i vijećnika Malog vijeća mogao je biti izabran samo jedan predstavnik roda. U kojoj je mjeri javno mnijenje izjednačavalo pripadnike istog roda u političkom smislu pokazuje i činjenica da je politička propast jednog člana pogadala i sve ostale. Rodaci čovjeka koji bi pao u nemilost ili bio kažnjen nisu mogli dobiti položaje u upravi.¹⁵

Iako ni u jednom dalmatinskom gradu nije došlo do stvaranja oligarhijske vlasti pojedinih obitelji, kao što se to dogodilo u Italiji, proces koncentracije moći u rukama pojedinih rodova bio je primjetan. U Dubrovniku se tijekom XIII. i XIV. stoljeća izdvojila jedna grupa rodova u čijim se rukama koncentrirala privredna i politička snaga. U Malo vijeće, kao izvršni organ vlasti, mogao je ući samo jedan član nekog roda, međutim, jači su rodovi imali nekoliko predstavnika u Vijeću umoljenih oko kojeg se okupljao najutjecajniji sloj dubrovačkog patricijata. Pripadnici te grupe obavljali su najuglednije službe, dok je donjem sloju plemstva bio pristupačan samo ograničen krug manje uglednih zvanja. Proučavajući podatke o podjeli najviših gradskih službi u Dubrovniku, B. Krekić je uočio izravnu vezu između brojčane i gospodarske snage pojedinih patricijskih rodova i njihove uloge u političkom životu. Istraživanja J. Lučića o zemljoposjedničkim odnosima u okolici Dubrovnika, tijekom XIII. i XIV. stoljeća pokazala su kako su politički najmoćnije i najbrojnije dubrovačke plemićke obitelji polako širile svoj zemljišni posjed. Autor je zaključio da je postojala paralela između veličine posjeda nekog roda i njegova društvenog utjecaja. Svi rodovi koji su u XIV. st. davali knezove i članove Malog vijeća bili su veleposjednici.

Moglo bi se činiti čudnim zbog čega se toliko naglašava važnost zemljišnog posjeda u području na kojem nije bilo dovoljno zemlje da bi se moglo stvoriti pravo zemljoposjedničko plemstvo. Nedvojbeno je da su se dubrovački plemići u prvom redu bavili trgovinom, kojom su i stekli svoje bogatstvo. No u istraživanju rodovskih odnosa zemljišni posjed i uopće nekretnine, imaju posebno značenje, kao simbol moći nekog roda i jamstvo njegove gospodarske stabilnosti. Na zadarskom je području zemljoposjed imao i veliko gospodarsko značenje, s obzirom na značajnije površine obradive zemlje na tom području. Zemljovlasnički odnosi i raspodjela najviših službi u srednjovjekovnom Zadru nisu još detaljno istraženi, no i na temelju

¹⁵ StD I/III c. 73. Statut grada Trogira, Split 1988, (u daljem tekstu StT), I/XXIII, 16 – 17; II/XXV, 80. StS I/XXX, 43; Nove statutarne odredbe, XX, 324.

postojećih podataka može se zaključiti da su i ondje vlast držali gospodarski najjači rodovi. (Vidi tablicu I).¹⁶

Naglašavam da rodovska solidarnost o kojoj sam govorila ne znači intimnost. Naprotiv, izvori različitih vrsta pokazuju da su kognatske, afinatske, susjedske i prijateljske veze u svakodnevnom životu nerijetko bile jače od agnatskih. Osjećaj pripadnosti rodu bio je neovisan o stvarnoj bliskosti pojedinaca.

Rod je osiguravao kontinuitet obitelji u društvu u kojem je visok mortalitet prijetio stabilnosti manjih jedinica. Obitelji, odnosno kućanstva, bila su pod dominacijom roda. To se pogotovo očituje u izuzetnoj pažnji koju su rodovi poklanjali ženidbenoj politici. Neki autori smatraju da je upravo razmjena žena polazište tumačenja rodovske politike i rodbinskih odnosa u srednjem vijeku. Zanimljivo je pratiti kako su se dubrovački patricijski rodovi međusobno povezivali, u skladu sa svojim političkim i gospodarskim ciljevima. Politički i gospodarski najjači rodovi sklapali su višestruke afinatske veze. Među dubrovačkim patricijatom primjećuje se i genealoška povezanost nekih obitelji koje su na taj način tvorile veće interesne grupe. Čak su imali i zajednička crkvena pokroviteljstva.¹⁷

Pučani su također njegovali rodbinske veze, ali nisu bili povezani vertikalno, u slijedu naraštaja od jednog pretka. Njihovo pamćenje protezalo se kroz najviše četiri naraštaja. Zbog toga se oni u izvorima spominju najčešće samo s osobnim imenom i imenom oca. U XIV. stoljeću ustalila su se u Dubrovniku i prezimena nekih bogatijih i brojnijih pučanskih obitelji, ali njihova je upotreba toliko nedosljedna da nije moguće ni približno rekonstruirati njihove rodbinske veze. Njihova svijest o rodbinskoj povezanosti i solidarnosti izražena je više u horizontalnom nego u vertikalnom smislu. Trgovci su se uzdizali vlastitom inicijativom, ali su ih veliki rizici poslovanja

¹⁶ I. Mahnken, O dubrovačkim vlastelinskim rodovima i njihovoj političkoj ulozi u XIV veku, *Istorijski glasnik* 2, 1955, 83 – 92. Lučić, kao u b. 9, 63 – 82, 85 – 86. Isti, *Prošlost dubrovačke Astaraje*, Župe, Šumeta, Rijeke, Zatonu, Gruža i okolice grada do 1366, *Dubrovnik* 1970, 56 – 57. B. Krekić, O problemu koncentracije vlasti u Dubrovniku u XIV. i XV. veku, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XXIV–XXV, 1986, 397 – 401. Isti, *Dubrovnik in the 14th and 15th centuries: A City Between East and West*, Norman, University of Oklahoma Press 1972, 34 – 35. Isti, *Developed Autonomy: The Patricians in Dubrovnik and Dalmatian Cities*, in *Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 197 – 198. T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, Zagreb 1977, 55 – 56, 113 – 131. Napominjem da sudjelovanje u vlasti nije u svakom slučaju nužno korespondiralo s velikim bogatstvom. Sposobni su se pojedinci dugo održavali na najvišim položajima, iako nisu pripadali najbogatijim rodovima.

¹⁷ D. Hughes, *Domestic Ideals and Social Behaviour, Evidence from Medieval Genoa*, in: *The Family in History*, University of Pennsylvania Press 1975, 122. Kent, kao u b. 11, 91 – 96. *Famille et parenté dans l'occident médiéval*, ed. G. Duby et J. Le Goff, Rome 1977, 60. P. Bourdieu, *Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction*, *Annales* XXVII, 4 – 5, 1972, 1105 – 1125. Istražujući porijeklo dubrovačkih plemićkih obitelji, I. Mahnken je ustanovila nekoliko grupa rodova povezanih zajedničkim porjeklom:

1. Gondola – Lucari – Luca – Stilo – Scocilcha
2. Mençe – Rossini – Cherpa – Cluno – Zavernico – Pičinego – Grade – Pabora
3. Bodača – Binçola
4. Goçe – Pecorario – Rasti
5. Drago – Thoma – Basilio
6. Georgio – Buchia

Mahnken, kao u b. 4, 361, 259 – 261, 141, 233 – 236, 428 – 429, 201 – 202, 379.

prisiljavali da se oslanjaju na mrežu svojih rodaka i prijatelja. Koliko-toliko izražena svijest o pripadnosti rodu postojala je u trgovačkim pučanskim obiteljima, pogotovo u onima koje su bile nezakoniti izdanci nekog plemićkog roda. Takve su se obitelji nastojale organizirati po uzoru na patricijske, preuzimajući od njih strukturalne oblike obiteljskog povezivanja i obiteljski ideal svojstven plemićkom staležu. Drugo je pitanje u kojoj su mjeri uspijevali provesti svoja nastojanja u život, s obzirom na to da nisu imali političku, a ni gospodarsku i brojčanu snagu koja bi ih stavila u isti red s velikim plemićkim obiteljima.

Među obrtnicima se takve težnje uopće ne primjećuju. Njihov koncept obiteljskog života bio je ograničen na konkretno domaćinstvo u kojem su živjeli i nije bio određen rodbinskim vezama. Dapače, obrtnici su se okupljali, naseljavali i udruživali ponajprije na profesionalnoj razini. Umjesto roda, društveni položaj i sigurnost jamčile su im bratovštine. Primjetno je ipak da su nastojali učvrstiti strukovne i staleške veze sklapanjem brakova. Rodbinska im je bliskost očigledno donosila neke koristi na profesionalnom planu. To se očituje i u bilježničkim spisima u kojima često očituju da su zetovi tog i tog majstora. Od rodbinskog osjećaja svojstvenog višim staležima odvaja ih mnogo veće značenje afinatskih veza u odnosu na rodovske.¹⁸

Rodovska i rodbinska solidarnost očitovala se na različite načine u gospodarskim aktivnostima. Pripadnici jednog roda često su poslovali zajedno, no to nije bilo obavezno. Primjetno je da je tijekom XIII. i prve polovice XIV. stoljeća trgovačka kompanija uvijek imala u centru obitelj, a kasnije to postaje labavije. Poslovalo se i s daljim paternalnim rodacima, ali glavni poslovi i investicije obavljali su se s bliskim rodacima, neovisno o tome jesu li bili s očeve ili s majčine strane, zatim s kućnim prijateljima i afinatima. Uvjeti poslovanja bili su vrlo teški, a rizik toliko velik da pojedino kućanstvo nije moglo biti samo sebi dovoljno u ekonomskom smislu. Uostalom, sreća se mogla i okrenuti, pa su oni koji su pomogli svojim rodacima kasnije mogli zatrebati njihovu pomoć. U slučajevima velikog novčanog gubitka ili udaje kćeri, koja je predstavljala veliki financijski teret, kućanstvo je moglo računati na pomoć čitavog roda.¹⁹

Neki autori smatraju da su solidarnosti unutar obitelji i roda posljedica slabosti srednjovjekovne privrede i trgovine.²⁰ Točno je da su pojedinci tražili sigurnost u okrilju većih rodbinskih zajednica, pa su zato i nastajale proširene i višestruke obitelji koje su okupljale nekoliko uži obitelji u istom kućanstvu. To je u prvom redu bilo uvjetovano značenjem zemljišnog posjeda u srednjovjekovnoj privredi, a zatim i rizičnošću trgovačkog poslovanja te demografskim krizama. Šire rodbinske veze

¹⁸ J. Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*, Zagreb 1979, 218.

¹⁹ J. Hilaire, *Vie en commun, famille et esprit communautaire*, *Revue de droit français et étranger* IV, 51, 1973, 29 – 30. Nate Boljačić (umro prije 1312) pokušao se 1306. godine izvući iz financijskih problema na taj način da je stupio u najamnu službu svojih afinata iz obitelji Držić, Poborić i Chunno. Mahnken, kao u b. 4, 120; slično vidi: 123, 128, 133, 148, 152, 159, 164, 213, 216, 274 – 275, 280, 281, 307, 354, 369, 376, 413, 427, 434, 436, 447, 450. CD XIII, 567 – 568. J. Lučić, *Neobjavljene isprave i akti XIII. stoljeća iz dubrovačkog arhiva*, *Arhivski vjesnik* 15, 1972, 59. MHR I, 11, 60, 176, 220, 227; MHR II, 12, 13, 29, 36, 50, 52, 64, 74, 77, 81, 96, 97, 101, 104, 117, 127, 144, 144 – 145, 154, 172 – 173, 230 – 231. Dinić-Knežević, kao u b. 8, 42.

²⁰ Besta, kao u b. 3, 29.

također imaju svoje mjesto u toj mreži ovisnosti pojedinaca jednih o drugima. Unatoč tome, ne bih se mogla složiti sa spomenutom tezom, jer već i letimičan pogled na društvene odnose u dalmatinskim gradovima pokazuje da je razvoj privrede čak i poticao jačanje rodbinskih veza. Uostalom, rodbinska se solidarnost ne može protumačiti isključivo kao sredstvo rješavanja egzistencijalnih problema pojedinaca i obitelji. Razmjerno čvrsta rodovska organizacija među patricijatom imala je, bez sumnje, veze s problemima egzistencijalne i demografske ugroženosti, ali je njezin prvenstveni cilj bilo osvajanje i očuvanje privilegiranog društvenog položaja i vlasti.²¹

O osjećajnim vezama rodbine vrlo je teško govoriti, s obzirom na škrte izvještaje izvora. Ono malo podataka koji govore o osobnim odnosima ljudi vezani su uz obitelj i kućanstvo, dok o osjećajima među rođacima saznajemo uglavnom u onim slučajevima kada su oni bili negativni i dovodili do sukoba koji su završavali na sudu. Napominjem da su podaci koji govore o toj problematici sporadični, pa ih nisam mogla uopćavati, već samo iznijeti neke primjere koji omogućuju barem pretpostavke o karakteru rodbinskih veza.

Ako je suditi prema nekim statutarnim odredbama, javno je mnijenje priznavalo važnost i jakost rodbinskih veza. Prema splitskom kaznenom pravu proizlazi da se s velikim razumijevanjem gledalo čak i na krvnu osvetu. Izriječkom se kaže da se osoba koja bi usmrtila ubojicu nekog svoga bliskog rodaka ne smije kazniti kao ubojica niti se smatrati takvim, jer toj riječi nema mjesta kada se osvjećuje bliski srodnik. Zadarski su zakonodavci, objašnjavajući zabranu sudjelovanja sudaca u parnicama svojih rođaka, izjavili da "... carnalitatatis affectus faciat multotiens claudicare animum indicantis ex quo sequitur sententia abortiva, seu contraria rationi". Svi su statuti smatrali da se u sudskim procesima ne može uzimati u obzir niti suđenje niti svjedočenje rodaka, zbog njihove pristranosti.²²

Oporučni materijal posredno upućuje na jaku naklonost koju su stričevi i tetke, pogotovo oni koji nisu imali vlastite djece, gajili prema svojim nećacima. Veliki dio kvarte ostavljali su i muškarci i žene nećacima i nećakinjama. Davali su im novac i nekretnine. Nećakinje su mogle računati na njihovu pomoć kada se radilo o prikupljanju miraza. Napominjem da se pritom nije pravila bitna razlika između bratove i sestrične djece. Nećaci su, u slučaju potrebe, pružali pomoć i uzdržavanje stričevima, a pogotovo tetkama. Nepotizam je primjetan u svim društvenim slojevima, ali moram napomenuti da nema ni izdaleka onakvu društvenu važnost kao u sredinama u kojima se imovina nasljeđivala po načelu primogeniture, zbog čega su obitelji nastojale spriječiti ženidbu mlade braće.²³

²¹ Wheaton, kao u b. 2, 623.

²² StZ II/1, 2. StS, Nove statutarne odredbe, XVIII, 322 – 323; XXIV, 325 – 326. StD I/VI, 93 – 94; VIII/XV, 215. StT I/XLIV, 23 – 24, LVI, 28; Ref. I/XXIII, 154, StS III/XXII, 100. StKor Ref. III/CXVIII, 121. U. Inchiostri, Gli statuti di Arbe con prefazione e appendice di documenti inediti o dispersi. Archo-grafo triestino, N.S. vol. XXIII/1, I/III, 68.

²³ StS, IV/XLVIII, 202 – 203. MHR I, 30 – 31, 105 – 106, 131, 141, 154. MHR II, 240, 330 – 334. Lučić, kao u b. 18, 96. Rosin de Belleco je nakon smrti svoje sestre Helene, udovice Feliksa Gradića, 1306. godine, usvojio njezina četiri sina i jednu kćer. Taj je slučaj zanimljiv osobito zbog toga što se u to vrijeme smatralo da djeca pripadaju očevoj, a ne majčinoj obitelji. No čini se da nitko osim ujaka nije bio voljan preuzeti brigu o petero maloljetne djece. Mahnken, kao u b. 4, 278, 300, 434, 436, 457. Dinić-Knežević, kao

Oporučni legati svjedoče o naklonosti prema daljim rođacima, primjerice prema bratićima i sestričnima ili šurjacima i šurjakinjama. U oporukama plemića i plemkinja izražena je briga za siromašne rođake, pogotovo ako nisu imali izravnih nasljednika. Žene katkad toplim riječima izražavaju svoju naklonost prema rođacima, darujući ih *inter vivos*.²⁴

Pripadnici najnižih, siromašnih slojeva društva očitovali su svoju naklonost prema rođacima otkupljujući ih iz ropstva. Za mnoge je od njih, zbog oskudnog materijalnog stanja, taj otkup predstavljao teško dostižan cilj, ali su smatrali svojom moralnom dužnošću da oslobode svoje rođake.²⁵

Po svoj prilici osobni odnosi između rođaka nisu uvijek bili sjajni, pa se može pretpostaviti da su se ljudi više sastajali s prijateljima i susjedima negoli s rođacima. Ipak, u nekim su se prilikama morali sastajati, kako bi se dogovorili o poslovima, političkoj aktivnosti i društvenim vezama. Prilikom obiteljskih vjenčanja i sprovoda srodnici su se obavezno okupljali, što potvrđuje i zakletva splitskih sudaca kojom su oni u tim slučajevima bili oslobođeni vršenja svoje službe.²⁶

Solidarnost među rođacima bila je u srednjovjekovnim društvima nekakvo jamstvo socijalne sigurnosti, zbog čega je svako kršenje takvih uzusa izazivalo javnu osudu. No na obitelji i rod djelovali su i dezintegrativni faktori, i to ne samo izvana već i iznutra. Koliko je god pojedinac bio uvjetovan zadanim okvirima obiteljskih i rodbinskih odnosa, događalo se da su ga vlastiti ciljevi, želje, pa čak i političke ideje dovodili u sukob s njegovom obitelji i rodom. Nerijetko susrećemo nezadovoljne sinove koji su se suprotstavljali svojim očevima želeći postići materijalnu i duhovnu samostalnost. U takvim su se slučajevima članovi roda uvijek stavljali na stranu oca, poštujući ustaljeni društveni red. Jednako tako mogle su postojati napetosti između dvaju domaćinstava istoga roda, zbog razlike u bogatstvu i društvenom položaju, sporova oko nasljedstva i niza drugih razloga koje dokumenti nisu zabilježili.

Prema nekim se primjerima iz sudskih spisa može prosuditi da su odnosi punice i tasta sa zetom te svekra i svekrve sa snahom znali zabrazditi u mržnju i netrpeljivost velikih razmjera. Nije rijedak slučaj da je svekrva nakon smrti sina nastojala na svaki način izbaciti snahu iz kuće i oduzeti joj svu imovinu, uključivši i osobne stvari. Svade između tasta i zeta izbijale su najčešće zbog miraza kćeri, odnosno žene ili nekih drugih novčanih poslova. U nekim su slučajevima njihovi sukobi završavali razbijenim nosovima i zubima, demoliranjem kuće i slično. Zabilježeni su čak i neki slučajevi fizičkog obračuna između zeta i punice. Možda je upravo činjenica da su uvelike

u b. 8, 33, 94. CD III, 260; CD IV, 139; CD X, 92 – 93; CD XI, 337; CD XII, 86 – 88, 349 – 351, 472 – 473, 661; CD XIII, 77; CD XIV, 386 – 387, 418; CD XV, 20 – 22, 356 – 358, SZB I, 60 – 61, 73 – 74, 85 – 90, 199 – 200; SZB II, 11 – 12; SZB III, 112 – 114. TS I, 28, 325, 336, 357 – 358, 395 – 396. KS I, 141; A. Mayer, Kotorski spomenici II, Zagreb 1981. (u daljem tekstu KS II), 199, 323. Lučić, kao u b. 19. 120. MHR I, 105 – 106, 136, 156 – 157, 201; MHR II, 318 – 319.

²⁴ Čučković, kao u b. 3, 137 – 139, CD III, 307 – 308; CD IV, 24; CD V, 254 – 255; CD XI, 299, 466; CD XII, 85 – 90; CD XVI, 424 – 426, 490 – 491; SZB III, 112 – 114. TS I, 43 – 44, 48 – 49, 67 – 68, 210 – 211, 308 – 310. KS I, 206, 221 – 222, 222 – 223. MHR II, 330 – 334.

²⁵ CD VI, 629. Mahnken, kao u b. 4, 193, 215, 282. Lučić, kao u b. 18, 144, 145, 146. G. Čremošnik, Kancelarski i notarski spisi I, SKA, Zbornik za LJK, Od. 3, serija 3, sv. 1, Beograd 1932, 97.

²⁶ StS, Statuta nova, XVIII, 322 – 323.

ovisili jedni o drugima bila glavnim uzrokom sukoba između mladog para i njihovih roditelja. Vrlo visoka razina napetosti primjetna je i u odnosima između šurjaka i šurjakinja, vjerojatno zbog imovine i različitih oblika konkurencije.

Javno je mnijenje poticalo solidarnost među rođacima i statutarnim odredbama koje se zauzimaju za sporazumno ili arbitrarno rješenje sporova između rođaka, mimo uobičajenog sudskog procesa. Parničenje na sudu smatralo se nedostojnim rodbinske veze. Arbitražu su vršili rođaci ili neki nepristrani građani.²⁷ Ipak, rođaci su se sporili zbog mnogih razloga, a u prvom redu zbog imovine. Sudski spisi vrve parnicama koje su rođaci potezali jedni protiv drugih sporeći se oko miraza ili nasljedstva. Borba oko imovine često je bila uzrokom teških svađa, pa čak i fizičkih obračuna.

Nije rijedak slučaj da su rođaci prisustvovali sastavljanju oporuke i davali svoj pristanak oporučiteljevima darivanjima *pro anima*. Prema tome, iako je svatko mogao slobodno oporučiti svoju kvartu, obitelj, odnosno rod, potvrđivali su pravosnažnost darivanja, štiteći tako svoje interese. Njihova su prava bila zaštićena i statutarnim odredbama.²⁸ Rodaci su nerijetko pokušavali utjecati na oporučiteljevu posljednju volju primjenjujući čak i silu. Splitska je komuna, želeći spriječiti takvo nasilje, odredila da takav srođnik gubi sva prava na dobra preminulog. B. Krekić donosi epizodu iz života neobuzdanog ser Bazilija de Basilio koji se početkom XV. stoljeća zavadio sa svim rođacima bojeći se da bi njegova rođakinja Mara mogla ostaviti štogod novca nekom drugom. Nećak Paskva de Basilio tužio ga je sudu, jer mu nije dopuštao da posjeti bolesnu tetu. Na sudu je izjavio da mu je Bahoje prijetio: "*animo irato dixit michi, verba iniurosa et minatus fuit michi dicendo: ego amputabo tibi nasum si iveris ad domum meam ad videndum tettam meam.*"

Parnice oko nasljedstva znale su biti vrlo dugotrajne, pogotovo ako je pokojnik umro bez oporuke. U takvim su se slučajevima brojni rođaci javljali sudu tvrdeći da su mu oni najbliži i da imaju pravo prvenstva kod nasljeđivanja. Unatoč svijesti o kontinuitetu koji je povezivao živuće članove roda s preminulima, neposredni su interesi nerijetko prevagnuli pred moralnim obavezama, pa se događalo da nasljednici nisu izvršavali odredbe testamenata svojih predaka. Vrlo su brojni bili i sporovi vezani uz isplatu, povrat ili nasljeđivanje miraza, kao i oni vezani uz podjelu dobara nakon raspada višestruke obitelji.²⁹

²⁷ StT Ref. II/XLIX, 247. Stš Ref. CCLXXXVIII, 337. CD V, 345. MHR I, 142. MHR II, 330 - 334.

²⁸ Čučković, kao u b. 3, 189 - 190. V. Čučković, Epitropi u starom dubrovačkom pravu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu XI, 1963, 265 - 266. StD IV/LXXIV, 159. CD III, 42, 380. SZB II, 14 - 15, 47 - 48. MHR I, 207.

²⁹ B. Krekić, Ser Basillius de Basilio, Zbornik radova Vizantološkog instituta XXIII, 1984, 171 - 182. StS, IV/CXXXIII, 243 - 244. Mahnken, kao u b. 4, 242, 271, 276, 431, 436. MIIR I, 4, 6, 20 - 21, 22, 28, 34, 55, 58, 66, 84, 87, 89, 117, 189, 333 - 334; MHR II, 342, 355 - 356, 358 - 359, 366 - 367, 367 - 368; MIIR III, 26, 31, 32, 45, 46, 87, 113, 145, 192, 229, 230, 231, 235, 236, 239, 242, 244, 249, 255, 260, 292, 306, 307. MR I, 130; MR III, 293, 302. M. Dinić, Odluke veća Dubrovačke Republike I, Zbornik za IJK, Od. III, knj. XV, Beograd 1955, 11, 86, 124, 145, 305 i dr. CD V, 154; CD VI, 658 - 659, 682; CD VIII, 352; CD X, 142 - 143. Dinić-Knežević, kao u b. 8, 115. TS I, 441, 505; TS III, 68 - 69, 90 - 92, 218 - 220; TS IV, 8 - 15, 328 - 329, 333 - 346. KS I, 330, 331 - 332, 358 - 359; KS II, 269, Šibenski diplomatarij, Šibenik 1986, 150 - 155.

Zanimljivu priču o neslaganju među rođacima donose *Annales Ragusini Anonymi*, govoreći o životu Mateja Žurgovića (1361 – 1400). Matej je pripadao vrlo siromašnoj grani inače imućnog roda Žurgović. Prema Anonimovoj priči Matej je morao napustiti Dubrovnik ne mogavši podnijeti prezir bogatih rođaka koji mu nisu htjeli pomoći kada se našao u financijskim teškoćama. Trgujući po Sredozemlju za nekoliko se godina silno obogatio i vratio u domovinu. Kada je njegov brod stigao u dubrovačku luku, svi su rođaci pohrlili da ga pozdrave, što je on s prezirom odbio. Nije moguće utvrditi je li ova priča u cijelosti vjerodostojna, ali se može pretpostaviti da je nastala na temelju poznatih modela ponašanja.³⁰

S druge strane, potrebno je napomenuti da svada i nasilje nisu bili jedini obrazac ponašanja među rođacima. Izvorna grada, kao što sam već spomenula, donosi i brojne primjere poslovne i svake druge suradnje. Spomenuti su sukobi mogli poljuljati koheziju obitelji, ali su zajednički interesi ipak bili toliko snažni da su uvijek održavali većinu rođaka na okupu. Kolektivna je pripadnost u redovnom životu diktirala ponašanje pojedinaca, bez obzira na njihove posebne interese i osjećaje.³¹

Okončavši izlaganje o ulozi i značenju rodbinskih odnosa u dalmatinskim gradskim društvima zaključujem da je njihova društvena uloga bila vrlo velika. Plemički su rodovi dominirali društvenim i političkim životom mediteranskih, dakle i dalmatinskih gradova, u najmanju ruku od XIV. stoljeća. Elementi rodovskog sustava pojavili su se u XII, pa čak i u XI. stoljeću i počeli vršiti svoj utjecaj na društvenu i političku strukturu gradova. U tom je razdoblju ojačala kontrola nad patrimonijem, zajednička tradicija i uopće, kohezija unutar grupe. Patriciji su njegovali i kognatske veze, ali su favorizirali vertikalni rodbinski sustav koji je, zajedno s plemenitim porijeklom i ekonomskom snagom, bio jamstvo njihova društvenog položaja. U nižim društvenim slojevima nisu se ni mogli oblikovati čvrsti i trajni rodovi, budući da nije bilo jedinstvenog djelovanja svih tih faktora. U svim su društvenim slojevima rodbinske veze igrale veliku ulogu na gospodarskom planu.

Elementi sustava odnosa unutar roda i obitelji ulazili su u zakon i još više u običaj i stvarali mentalitet koji je preferirao i podržavao određeni sistem organizacije obitelji. Takav rodbinski sistem činila su prava, običaji i praksa koji su upravljali odnosima među rođacima u svim društvenim slojevima. Zadani okviri unutar kojih se odvijao obiteljski život rijetko su se mogli promijeniti. Sukobi i svade među rođacima mogli su utjecati na život pojedinca, ali nisu mijenjali vrijednosni sustav koji je davao svaku prednost kolektivitetu. U skladu s takvim shvaćanjima društveni su temelj činili velika obitelj i jaki rod.

³⁰ Mahnken, kao u b. 4, 215, 293, 218 – 219. *Annales Ragusini anonymi*, kao u b. 14, 44.

³¹ MHR I, 20 – 21, 22, 58, 66; MHR II, 342; MHR III, 26, 80, 145, 192, 231, 242, 260. Lučić, kao u b. 18, 92. CD X, 207 – 208; CD XIII, 567 – 568. Dinić-Knežević, kao u b. 8, 71. Mahnken, kao u b. 4, 430. TS I, 24 – 25, 475 – 476; TS IV, 49 – 55, 107 – 108, 180 – 181, 214 – 215, 226 – 230. KS II, 274. O poslovnoj suradnji ženinih roditelja i zeta te šurjaka vidi bilješku 19.

Tablica I'.

*Latinski nazivi za rodbinske odnose
 (prema dalmatinskim gradskim statutima, sudskim i bilježničkim spisima)*

- unuk;	nepos	- bratić;	consobrinus, sobrinus.
- unuka;	neptis		frater consobrinus
- sin;	filius	- bratić po stricu;	patruelis
- izvanbračni sin;	filius naturalis, spurius, bastardus	- sestrična;	consobrigna, cosina germana
- posvojeni sin;	filius adoptivus	- otac;	pater
- snaha;	nurus	- majka;	mater
- kći;	filia	- očev brat;	patruus, barbanus
- izvanbračna kći;	filia naturalis, spuria, bastarda	- očeva sestra;	amitta, tecta, telta
- posvojena kći;	filia adoptiva	- majčin brat;	avunculus
- zet;	gener	- majčina sestra;	matertera, tetta
- nećak;	nepos (carnalis)	- maćeha;	noverca
- nećakinja;	neptis	- očuh;	vitricus, nutricius
- pastorak;	privignus, filiaster	- kum;	compater, pater spiritualis
- pastorka;	privigna, filiastra	- kuma;	commater
- brat;	frater (germanus)	- svekar;	socer
- brat po majci;	frater uterinus	- svekrva;	socrus, socra
- brat po ocu;	frater consanguineus	- djed;	avus
- sestra;	soror	- baka;	avia
- žena;	uxor, mulier maritata, coniunx	- rođak, srodstvo;	consanguineus, cognatus consanguinitas, propinquitas, compaternitas
- muž;	maritus, vir	- pravno srodstvo, rod;	affinitas, parentella contrata sclata, progenies, germen, linea, gens, casa, stirps, familia
- mužev brat;	cognatus		
- ženin brat;	cognatus		
- muževa sestra;	cognata		
- ženina sestra;	cognata	- rodbina;	parentella

Tablica II'.

*a) Usporedba političke moći, brojnosti i veličine zemljišnog posjeda vodećih
 dubrovačkih rodova u XIV. stoljeću*

Politički utjecaj	Brojnost	Zemljišni posjed
1. Menčetić	1. Menčetić	1. Menčetić
2. Sorkočević	2. Sorkočević	2. Žurgović
3. Žurgović	3. Žurgović	3. Gučetić
4. Gundulić	4. Rastić	4. Sorkočević
5. Gučetić	5. Budačić	5. Budačić
6. Bunić	6. Gučetić	6. Gundulić
7. Crijević	7. Petronić	7. Binčulić
8. Lukarević	8. Ranjina	8. Bunić
9. Bobaljević		9. Bobaljević
10. Budačić		10. Benešić
11. Vučević		11. Rastić
12. Binčulić		12. Crijević
13. Građić		13. Buconjić
14. Ranjina		14. Ranjina
15. Držić		15. Vučević

*b) Usporedba političke moći i veličine zemljišnog posjeda vodećih
zadarskih obitelji u XIV. stoljeću*

Politički utjecaj	Zemljišni posjed
1. Grisogono	1. Detrico
2. Matafar	2. Grisogono
3. Nassi	3. Zadulini
4. Zadulini	4. Begna
5. Soppe	5. Civalcl
6. Begna	6. Matafar
7. Fanfogna	7. Soppe
8. Georgii	8. Varikaša
9. Detrico	9. Fanfogna
10. Petrizo	10. Nassi
11. Rosa	11. Georgii
12. Civalcl	12. Saladini
13. Bartolaci	13. Cotopagna
14. Varikaša	

* Tablica je načinjena na temelju podataka iz sljedećih radova: J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astarje*, kao u b. 16. Išti, *Vlastela kao zemljovlasnici u okolici Dubrovnika*, kao u b. 9. I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV. veku*, kao u b. 4. Ista, *O dubrovačkim vlastelinskim rodovima*, kao u b. 16. B. Krekić, *O problemu koncentracije vlasti u Dubrovniku u XIV i u XV veku*, kao u b. 16. T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, Zagreb, 1977, 56.

Zusammenfassung

STAMMES- UND VERWANDTSCHAFTLICHE BEZIEHUNGEN
IM 13. UND 14. Jh. IN DALMATIEN

Zdenka Janeković-Römer

In der vorliegenden Arbeit ist von der Bedeutung der Stammes- und verwandtschaftlichen Beziehungen in der gesellschaftlichen Struktur, der Wirtschaft und der Politik in den Kommunalgesellschaften in Dalmatien im Hochmittelalter die Rede. In diesen Gesellschaftsformen tauchten wie in ganz Europa Strukturunterschiede zwischen der vertikalen und der horizontalen Gestaltung der Verbindungen zwischen den Verwandten auf, was zu spezifischen Folgen für die durch eine besondere Entwicklung solcher urbaner Gesamtheiten bedingte gesellschaftliche Struktur führte.

Für die Erhaltung des Stammes (Geschlechts) war die Kontinuität in der männlichen absteigenden Linie sowie der Besitz von Liegenschaften, in erster Linie der Bodenbesitz, von entscheidender Bedeutung. Trotzdem kann der Stamm nicht eindeutig als wirtschaftliche Einheit definiert werden, weil es innerhalb des Stammes keine Gütergemeinschaft sondern eine gemeinsame politische und wirtschaftliche Tätigkeit gab. Das Eigentum und das Verwalten des Besitzes war in erster Linie ein Anrecht der Familie, bzw. des Haushalts. Zwecks der Erhaltung des Stammesbesitzes wurde das Prinzip "paterna paternis materna maternis" sowie das des

Erstkaufrechtes angewendet. Demselben Zweck diente auch das System der Mitgift sowie das Institut des Fideikommisses, aufgrund dessen ein Besitz zur unveräußerlichen familiären Vermögensmasse wurde, ein Prinzip, das ausschließlich in Adelsgeschlechtern praktiziert wurde. Bei den Plebejern (den Nichtadeligen) spielte das Geschlecht keine so wesentliche Rolle wie bei den Patriziern, viel ausgeprägter waren hingegen die Verbindungen aufgrund des Afinats sowie des Handwerks.

Die äußerlichen Zeichen der Zusammengehörigkeit waren außer dem Namen als dem wichtigsten Zeichen noch Wappen, Kirchen und Gräber, die von Generation zu Generation vererbt wurden und wichtige Symbole der Gemeinsamkeit und der Macht des Stammes, in der Gegenwart aber auch für die Zukunft, waren. Im politischen Sinn war die kleinste Einheit der Stamm und nicht die Familie. Die zahlenmäßige und wirtschaftliche Kraft einzelner Adelsgeschlechter stand in direkter Verbindung mit ihrer Einflußnahme auf das politische Geschehen. Im Einklang mit den wirtschaftlichen und politischen Interessen wurden aufgrund einer ausgeklügelten Strategie Heiratsverbindungen hergestellt. Ohne Rücksicht auf mögliche Wertssysteme kam der Kollektivität der Vorrang zu. Aufgrund solcher Auffassungen bildeten selbstverständlich eine große Familie sowie ein starker Stamm die Grundlagen der Gesellschaft.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošćeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.